

Bruno Matos

**PROBLEMATIKA SEKULARIZACIJE U
FILOZOFIJI RIJEČKOG NADBISKUPA
MONS. DR. SC. IVANA DEVČIĆA**

dr. sc. Bruno Matos, Zagreb

UDK: 211.5[291.17+322][261.6:241.512]DEVČIĆ, Ivan
(497.5)1982/2016"[0.000.141.338:0.000.2]

Pregledni rad

Primljeno: 8. kolovoza 2016.

Autor je u ovom članku prikazao problematiku sekularizacije u filozofskom istraživanju riječkog nadbiskupa dr. sc. Ivana Devčića. Danas je pitanje sekularizacije nezaobilazno u raspravama o društvenim promjenama kao i položaju religije u pluralnom društvu. U filozofskoj misli nadbiskupa Devčića proces sekularizacije usko je vezan za dezintegraciju ljudske osobnosti u subjektivizmu, moralnom relativizmu, pojavama potrošačkog mentaliteta i hedonizma, gnostičkim utopijama potaknutim scijentističkim optimizmom. Sekularizacija je usko vezana uz pojave sekularizma kao ideologije i sekularnog pluralizma kao društvene zbilje koju sekularizacija mijenja, a rezultira marginalizacijom kršćanstva. Sva tri fenomena dotaknuta su u kritičkim analizama dr. Devčića i njima se bavi u svojim promišljanjima o suvremenoj religioznosti, odnosu Crkve i javne politike u svjetlu dokumenata Učiteljstva kao i pitanjem o nadi. Temeljna je postavka razumijevanja sekularizacije i dijaloga sa sekularizmom u filozofskoj misli dr. Devčića dostojanstvo ljudske osobe, i problem sekularizacije neizostavno je problem dostojanstva svakog čovjeka, na što se zaboravlja, a na što Crkva upozorava, kad je riječ o sužavanju javnog prostora za Crkvu. Stoga je ona u sekularnom društvu, kako na globalnom planu tako i u Hrvatskoj, navjestiteljica nade.

Ključne riječi: sekularizacija, sekularizam, osoba, dostojanstvo, nada.

* * *

Uvod

Problematika sekularizacije nezaobilazna je u filozofiji religije koncem prošloga i ovoga stoljeća pri čemu ne treba zanemariti činjenicu da se ovom pitanju često pristupa iz kuta teoloških disciplina ili sociologije religije. Sekularizacija je višeznačan i kompleksan fenomen. Njome se izravno ili neizravno bavi i dr. sc. Ivan Devčić, riječki nadbiskup, u svojim filozofskim istraživanjima, u kontekstu radova o prirodi religije i religioznosti, religioznom iskustvu, analizi suvremenih oblika religioznosti ili odnosu razuma i vjere. Budući da nastanak sekularizacije i njezin utjecaj na religije ostaje do danas problemom koji je potrebno razmotriti *sine irae et studio*, iz radova dr. Devčića nazire se jedna konstruktivna kritika ovog fenomena, ujedno kao procesa koji je izmijenio političko-društvene strukture zapadnih demokracija i oblikovao uvjete u kojima se Crkva svojim djelovanjem mora suočiti s novim izazovima, ujedno i kao promjenom predodžbe o cjelovitosti osobe. U prvome dijelu ovog izlaganja ukratko će se prikazati poteškoće u definiranju pojmova sekularizacije, sekularizma i sekularnog pluralizma, dok će u drugom i trećem dijelu autor iznijeti neke personalističke postavke o posljedicama sekularizacije kod dr. Devčića.

1. Fenomeni sekularizacije, sekularizma i sekularnog pluralizma

Pojmovi sekularizacije, sekularizma i sekularnog pluralizma etimološki su srodni, ali upućuju na različite *sekularizirane* stvarnosti društva, religije i politike. Iako su pojmovi sekularizacije i sekularizma donekle bliski svakodnevnom govoru, pojam sekularnog pluralizma trebalo bi bolje upoznati. U pogledu sekularnog pluralizma riječ je o opisu aktualnog razmještaja političko-društvenih silnica u kojima kršćanstvo ne predstavlja više stožer moralnog arbitra nego se na svojevrsan način „utapa“ među različite glasove interesnih skupina. Tri su obilježja „novog-starog“ stanja u kojima utjecaj Crkve biva marginaliziran: prvo, ono je rezultat opsežnih migracija muslimanskog stanovništva na Zapad, kao i sve većeg broja onih u Europi koji se izjašnjavaju areligioznima; drugo, obilježava osobnu

i društvenu moralnost koja više nije regulirana nekim okvirima autoritativne figure, tradicije ili običaja; treće, u njemu je prisutan jak kulturni element relativizma i sve proširenijeg uvjerenja u postojanje situacijski uvjetovanog morala.¹

Imajući pred sobom ove različitosti između sekularizacije, sekularizma i sekularnog pluralizma, konstatira se sljedeće: sekularizacija, uzevši u obzir sve njezine segmente, može se ukratko opisati kao političko-društveni proces odvajanja religije od javnog prostora mišljenja i djelovanja; sekularizam bi bio sustav ideja koji na svjetonazorskoj razini promiče ciljeve sekularizacije; pojam *sekularnog pluralizma* sa stajališta religije opisuje stanje zapadnog društva s obzirom na prijašnju normativnu strukturu u kojem su prevladavala teistička uvjerenja. S jedne strane, proces sekularizacije biva zahvaćen, barem kad je o sociologiji religije riječ, empirijskim metodama istraživanja, različitim analizama i sintezama zaključaka o zatečenom stanju odvojenosti religijskog, odnosno privatnog od javnog. Tako su Paul Zulehner i Miklós Tomka iznijeli podatke o prakticiranju religijskih obreda u zemljama bivšeg Istočnog bloka² i prema tim podacima u nekim od navedenih zemalja primjetan je pad prakticiranja obreda, dok je u nekima taj stupanj ostao donekle isti onome prije ulaska u tranziciju. Ti statistički podatci govore o različitom stupnju sekularizacije prije i poslije demokratskih promjena.

O sekularizmu i sekularnom pluralizmu ne može se govoriti s takvom egzaktnošću kakvom se opisuje i proces sekularizacije putem statistika i analiza. Nadalje, sintagma *sekularni pluralizam* samo ističe da današnje društvo nije samo pluralno jer je ono, barem kad je riječ o europskom i sjevernoameričkom društvu, bilo etnički/rasno/religijski pluralno i prije kulturnih promjena 1968. Pluralno društvo posljedično nastaje putem ekonomske migracije stanovništva u zemlje Zapadne Europe poslije II. svjetskog rata kao i strukture stanovništva u SAD-u, koja se permanentno mijenja zbog politike useljavanja (tzv. *melting pot*).

1 Usp. Michael P. HORNSBY-SMITH, *An Introduction in Catholic Social Thought*, Cambridge UP, New York, 2006., 35.

2 Vidi: András MÁTÉ – Pavel MIKLUŠČÁK, *Nije kao med i mlijeko. Bog nakon komunizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 126.

Zapadno je društvo sekularno pluralno s obzirom na svjetonazore i vrijednosne sustave koji postaju ravnopravni s religijskim vjerovanjima. Unatoč tome što je sekularizacija donekle opisana putem istraživačkih metoda u sociologiji, sekularizam i sekularni pluralizam govore u prilog pretpostavci da se sama sekularizacija ne zadržava na površini društvenih promjena nego zahvaća dublje od toga, u duhovnu intimu pojedinaca kao i u pokušaje konstruiranja paradigme javnog angažmana koja je u svim segmentima izjednačena s religijskim sustavima. S obzirom na ove napomene, postavlja se pitanje: kako nadbiskup Devčić u svojem filozofskom istraživanju pozicionira problem sekularizacije i kako ga kritički analizira u kontekstu ostalih pitanja iz suvremene filozofije religije?

2. Problem sekularizacije u filozofskom istraživanju nadbiskupa Devčića

Uzevši generalno, istraživački interes u filozofiji nadbiskupa Devčića duboko je ukorijenjen u postulatima personalizma Nikolaja Berdjajeva. Kako ističe u svojoj zbirci eseja *Pred Bogom blizim i dalekim*, Berdjajev je svojim blistavim intuicijama pokazao da svi novovjekovni gnoseološki, metafizički i etički sustavi niječu osobu zato jer ne prihvaćaju drugoga.³ Štoviše, oni su kreirali uvjete za zamišljanje jednoga svijeta u kojemu nema mjesta za drugost, za autentično ljudsko i božansko *Ti* i takvo zamišljanje svijeta svodi se na idealističku ili materijalističku iluziju.⁴ Budući da je Berdjajevljeva kritika ovih suvremenih filozofskih kretanja na neki način započela s propitivanjem osobnosti, postavlja se pitanje zašto je upravo integritet osobe također važan u kritičkoj analizi sekularizacije u filozofiji dr. Devčića. Može li pitanje cjelovitosti ljudske osobe, na koje nastoji odgovoriti, biti jednim putokazom u razumijevanju fenomena sekularizacije, sekularizma i sekularnog pluralizma?

Iako nadbiskup Devčić sustavno ne problematizira fenomen sekularizacije, to ne znači da u njegovim djelima on biva zaobiđen ili marginaliziran. Štoviše, pitanja oko ljudskog dostojanstva, utjecaja

3 Ivan DEVČIĆ, *Pred Bogom blizim i dalekim*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut, 2007., 202.

4 Usp. Isto.

društvenog nauka Crkve,⁵ krize morala i spoznaje,⁶ ili novih religijskih pokreta kao i oblika vjerovanja direktno se ili indirektno vezuju uz problem sekularizacije, što svjedoči o složenosti ovoga fenomena s obzirom na povijesna kao i druga znanstvena istraživanja na humanističkom polju. Ako je sekularizacija promijenila sliku svijeta, to znači da je promijenila i sliku o ljudskoj osobi, njezinoj cjelovitosti i specifičnosti. U tom pogledu bitno je prvo razmotriti nadbiskupovu filozofsku kritiku suvremenih sekularnih tendencija u društvu i politici te pokušati odgovoriti na pitanje nije li sekularizacija izmijenila naličje društva 20. i 21. stoljeća, ili zapravo kontinuirano mijenja koncept o osobi čovjeka.

2.1. Na površini sekularizirane zbilje: pluralizam, konzumerizam, indiferentnost, utopija

Budući da su sekularizam i sekularni pluralizam programski vezani uz fenomen sekularizacije, bitno je prije svega vratiti se na „tehničko“ poimanje ovog fenomena, pojednostavljenje koje još ništa dostatno ne govori jer, kako ističe Mardešić, sekularizacija se, kao određeni društveno-politički proces, može shvatiti u užem i širem smislu: u širem smislu proces sekularizacije pretpostavljao bi racionalizaciju društva kao takvog, na razini mjesnog i globalnog, dok u užem smislu označava dekristijanizaciju zapadnog društva, to jest postupno gubljenje društvenog značenja kršćanskoga svjetonazora.⁷ Budući da je sekularizacija opisana prvotno kao društveno-politički proces racionalizacije i modernizacije, zadržat ćemo se na posljedicama takvog procesa na položaj Crkve u društvu i politici. Nadalje, sekularizacija nije samo juridičko odvajanje nego postavlja i nove okvire kolektivnog razumijevanja ekonomske moći pojedinaca i države. Treće, sekularizacija u užem smislu kao dekristijanizacija otvorila je i dalje drži otvorenim prostor različitim svjetonazorskim i religijskim sustavima kojima pogoduje sekularni pluralizam

5 Vidi: Ivan DEVČIĆ, Društvena pravda, solidarnost i ljubav od enciklike „Rerum novarum“ do „Centesimus Annus“, u: *Bogoslovska smotra*, 3 (1992.) 4, 166-190.

6 Vidi: Ivan DEVČIĆ, „Veritatis splendor“ i „Fides et ratio“ – dva krila jednog triptiha, u: *Obnovljeni život*, 55 (2000.) 1, 91-101.

7 Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 187.

društva. Na kraju, sekularistički projekt kao utopija vuče paralele s pred-modernim i suvremenim gnosticizmom.

2.1.1. Sekularni pluralizam i politički relativizam

Uzevši u obzir konstataciju Jürgena Habermasa, suvremeno demokratsko društvo ne može biti vrijednosno neutralno, drugim riječima, mora imati jedno etičko ili religiozno zaleđe.⁸ U tom smislu potreban je širi dijalog između religijske zajednice i javne politike, u kojemu je potrebno izbjeći međusobna optuživanja ili predrasude. Po tom pitanju Habermas se udaljava od svojih prijašnjih stavova Frankfurtske škole, veberovske teze o nezaustavljivu procesu sekularizacije u cilju *otčaravanja*, te sada prihvaća da religijske tradicije mogu biti izvori shvaćanja svijeta, identiteta i solidarnosti.⁹ No kako bi se razgovjetnije prikazala ova nova situacija u kojoj se kršćanska religija nalazi, valja promotriti i uzroke takvog stanja. Aktualni proces sekularizacije ne može se objektivno sagledati bez njegove pred-moderne pozadine u renesansnoj misli, empirizmu i racionalizmu.

Ako je u doba renesanse sekularizacija pokucala na mala vrata u nastupu i organizaciji građanskoga sloja koji se odupirao ekonomskom utjecaju crkvenih i plemićkih velikodostojnika, potrebno se vratiti nešto ranije, u srednji vijek u kojemu je prevladavala integralna slika o čovjeku. Naime, srednjovjekovlje se ne može, iz sadašnjeg poimanja klasičnih ideologija, smatrati politički desnim ili lijevim, laičkim ili klerikalnim, već razdobljem u kojemu je čovjek definiran četirima odrednicama: prvo, on je *animal rationale*; drugo, *animal sociale*; treće, *homo faber*, stvorenje koje proizvodi, podjednako kulturalno i povijesno; i četvrto, on je *Bête-Ange*, prema Pascalu, ljudsko koje je po svojoj prirodi okrenuto nadnaravnom.¹⁰ U tom je smislu srednjovjekovni čovjek bio u jednome racionalno, odnosno znanstveno, društveno i ekonomsko biće. S druge strane, ono je u isto vrijeme i religiozno, orijentirano prema nadnaravnom poretku

8 Usp. Olav HOVDELIEN, Post-secular consensus? On the Munich-dialogue between Joseph Ratzinger and Jürgen Habermas, u: *Australian eJournal of Theology*, 18 (2011.) 2, 107-116.

9 Olav HOVDELIEN, Post-secular consensus? On the Munich-dialogue between Joseph Ratzinger and Jürgen Habermas, 107-116.

10 John MILBANK, *Beyond Secular Order*, Willy Blackwell, 2013., 135.

milosti. Sve se razgrađuje u razdoblju moderne. U tom nastajanju modernost, kako opisuje Milbank, „ulazi u politiku koja je obilježena dualizmom, i razapeta između animalnosti i razuma, prirode i kulture (ili pojedinca i države), činjenice i fikcije (ili razuma i imaginacije) i konačno, političkog i crkvenog područja.“¹¹

Budući da je ovo razgrađivanje antropološkog integriteta u srednjem vijeku otvorilo putove sekularizacijskim procesima, može se pretpostaviti da je renesansa, stavljajući čovjeka u središte stvarnosti, samo ubrzala njihov razvoj. No mogu li se uzroci sekularizacije tek tako omeđiti unutar posljedica razgrađivanja srednjovjekovne predodžbe o osobi? Moderna, barem kad je riječ o razvoju nacionalnih država, nadovezuje sekularizaciju uz pokrete liberalnog nacionalizma u Italiji, Njemačkoj, pa i kod nas. U tim su pokretima sudjelovali i ljudi iz crkvene hijerarhije. Primjerice, kod nas su F. Rački i biskup Josip J. Strossmayer izdašno potpomagali Narodnu stranku, a time i Mažuranićeve reforme u kojima je sadržano i odvajanje škola od crkvene uprave.¹² Ne treba zaboraviti kako su na to neposredno utjecale i programske smjernice jozefinskih reformi. Sekularizacija bi se tako krajem 19. stoljeća identificirala s prosvjetiteljskim nastojanjima u preinakama uprave, ekonomije i obrazovanja, no ne i s radikalnom laicizacijom javnih institucija.

U tom kontekstu nije bilo riječi o nastojanju oko strogog odvajanja Crkve od države, kao što je to uslijedilo nakon uspostavljanja komunističke diktature u zemljama središnje i jugoistočne Europe. Ako je na taj način sekularizacija mijenjala naličja europskih društava i nacionalnih država, postavlja se pitanje što sekularizacija predstavlja danas, barem u obzorju kritike post-modernog položaja religije u javnom prostoru mišljenja? Post-moderno doba, iako se teško možemo u njega svrstati, obiluje kritikom elitizma, jedinstva, napretka, prosvjetiteljske vjere u moć razuma, „velike priče“ o naciji ili etničkoj autonomnosti, moći države.¹³ Sekularizacija prema tome zasigurno ne predstavlja više neki ideološki odmak od srednjovjekovnog ili renesansnog pogleda na integritet čovjeka, svemira

11 Isto, 137.

12 Slaven RAVLIĆ, *Svjetovi ideologije*, Politička kultura, Zagreb, 2013., 63.

13 Usp. Isto, 339.

ili državne zajednice. Ako je predstavljala određeni proces u odvajanju religijskih od laičkih institucija, pretpostavljamo da je dosegla svoje potencijale, što je vidljivo u zakonodavstvu zemalja Europe i Sjedinjenih Država. No zašto je sekularni pluralizam problematičan prema aspektu katoličkog društvenog nauka? Drugim riječima, što Crkva može tražiti u sadašnjim prilikama sekularnog pluralizma?

Kako ističe nadbiskup Devčić, koncilski su oci u *Gaudium et spes*, polazeći upravo od dostojanstva ljudske osobe, prepoznali zadatak suvremenog pravno-političkog poretka koji će braniti slobodu i dostojanstvo osobe, njezino pravo na udruživanje i sastajanje, mišljenje i govor, privatno i javno ispovijedanje vjere.¹⁴ Sekularizirane demokracije Zapada po tom su pitanju dosta učinile na polju socijalnih prava općenito, solidarnosti između različitih slojeva društva kao i uspostavljanju tolerantne komunikacije između različitih društvenih skupina. Ipak, takav položaj Crkve u suvremenom društvu diktira i samoj Crkvi poseban modalitet javnog djelovanja koji se suprotstavlja tendencijama relativizma.

Naime, „politička se sloboda ne može temeljiti na relativističkoj ideji da su sva poimanja čovjekova jednako vrijedna i istinita, nego na tome jesu li politička djelovanja upravljena k ostvarenju istinskog čovjekova dobra i društva u određenom povijesnom i socijalnom kontekstu.“¹⁵ Drugim riječima, vjernici kršćani moraju prepoznati u dostupnosti političkoj slobodi djelovanja zadatak da sa svim svojim sposobnostima pomažu u ostvarenju i očuvanju dostojanstva svakog čovjeka, bez obzira na to radi li se o područjima radnog ili izvršnog zakonodavstva. Dostojanstvo čovjeka u naviještanju evanđelja ne može se ograničiti isključivo na jedno područje, a zanemariti na drugome, primjerice kad je riječ o dostojanstvu radnika i nerođena djeteta. Dostojanstvo osobe, ako je ugroženo, odnosi se na sve pojedince, bez obzira na to u kakvim se životnim ili socijalnim okolnostima našli.

Tumačeći nadalje doktrinarnu notu o djelovanju političara katolika, nadbiskup ističe da vjernici katolici koji bivaju uključeni

14 Usp. Ivan DEVČIĆ, Značenje politike za Katoličku Crkvu u Hrvatskoj, u: *Obnovljeni život*, 61 (2006.) 1, 5-20.

15 Isto.

u javno političko djelovanje svakako uvažavaju sekularnu podjelu sfera na političku i religioznu ili crkvenu, ali se te sfere ne mogu odijeliti od moralne, to jest oni u svom djelovanju moraju biti tražitelji moralne istine.¹⁶ Taj se kriterij izričito protivi relativizmu koji prevladava u sekularnom pluralnom društvu, prema kojemu je i moralna istina stvar osobnih vjerovanja bez metafizičkog utemeljenja. Relativizam kao norma javnog djelovanja u politici postaje tako neodrživom jer ne postoji neki zajednički okvir koji bi objedinjavao, ili barem dijaloški povezivao različita gledišta. Na tom tragu i papa u miru Benedikt XVI. u raspravi s Habermasom ističe da sekularna pluralna državna zajednica zbog svoje odvojenosti nije u suprotnosti s apostolskim naukom Petra i Pavla: ne treba miješati zasebne uloge države i Crkve jer Crkva ni ne želi zamijeniti državu.¹⁷ U pluralnom sekularnom društvu Crkva svojim djelovanjem, bilo putem hijerarhije ili laičkih pokreta, ne želi ugrožavati autonomiju države. Ipak, kritički se odnosi prema sekularnom razumijevanju društva ako se u njemu ne prepoznaju situacije koje ugrožavaju ljudsko dostojanstvo, a koje su ponovno usko vezane i za osobna vjerovanja.

2.1.2. Potrošački mentalitet

U suvremenim društvima Zapada s dominantnim utjecajem sekularnog pluralizma izmijenila se i čitava slika ekonomske moći kod pojedinaca. Europska gospodarstva poslije II. svjetskog rata, potaknuta Marshallovim planom, postaju ekonomski prosperitetna što utječe i na platežnu moć, koja je prije često ovisila o nekim drugim čimbenicima, posebice u zemljama središnje Europe koje su poslije 1990-ih izašle iz tranzicije. S povećanjem osobnog dohotka i socijalne sigurnosti ojačao je komercijalni sektor koji svojim uslugama oblikuje poseban mentalitet u kojemu središnju ulogu zauzima težnja za što lagodnijim življenjem. To na prvi pogled ne mora biti negativno jer su moderni kapitalizam i blagostanje mnogima omogućili izbor u kupnji i potrošnji robe koja im je potrebna ne samo za

16 Usp. Ivan DEVČIĆ, Značenje politike za Katoličku Crkvu u Hrvatskoj, 5-20.

17 Usp. Olav HOVDELIEN, Post-secular consensus? On the Munich-dialogue between Joseph Ratzinger and Jürgen Habermas, 107-116.

egzistenciju nego i za vlastitu afirmaciju, afirmaciju svojih sposobnosti, i time očituju svu širinu i bogatstvo vlastite osobe.¹⁸ To ne znači da isto razumijevanje pojedinca kao potrošača može biti do kraja afirmativno, to jest ono može rezultirati otuđenjem, hedonizmom, idolatrijom tijela i kultom nasilja.¹⁹

Sve ove, pozitivne kao i negativne, sastavnice upućuju na pretpostavku da je potrošački mentalitet nastao iz racionalizacije državne zajednice, odnosno sekularizacije. Dok u sekularizaciji kao pravnom procesu država odvaja religiju putem donošenja zakonskih okvira, na ekonomskom je području ograničila svoju snagu putem liberalizacije tržišta i tako otvorila brane prema silovitu ulasku promidžbe proizvoda tiskovnim i elektronskim medijima. Na taj se način i sama parlamentarna demokracija našla u opasnosti, određenoj slijepoj ulici zbog diktata tržišta, a ne zbog provođenja načela bratstva, jednakosti i slobode, i Crkva jasno prepoznaje uzroke te opasnosti za demokraciju, a oni se mogu pronaći u agnosticizmu i relativizmu u političkoj teoriji.²⁰ Drugim riječima, sekularizacija je, ograničavanjem utjecaja kršćanskoga vidika vrijednosti općeg dobra i svrhe na području političkoga djelovanja, potpomogla negativne posljedice potrošačkog mentaliteta u kojemu se cementira interes dobiti, a umanjuje ili, štoviše, niječe vrednovanje osobe i njezina dostojanstva.

2.1.3. Sekularizam, zbunjenost, ravnodušnost – negativne posljedice sekularizacije

U svojem znanstvenom članku *Vjera i nevjera danas* nadbiskup Devčić ističe da se suvremena sekularizacija lako može preobličiti u sekularizam koji izričito i decidirano svu stvarnost svodi na imanentnost. Drugim riječima, sekularizacija kao društveno-politički proces ne uključuje takvo osporavanje dok sekularizam kao ideologija nastoji protumačiti zbilju upravo u ključu „nepotrebnog

18 Usp. Ivan DEVČIĆ, Kritički odnos Crkve prema potrošačko-hedonističkom mentalitetu, u: *Bogoslovna smotra*, 65 (1995.) 3-4, 477-495.

19 Usp. Isto.

20 Usp. Ivan DEVČIĆ, Kritički odnos Crkve prema potrošačko-hedonističkom mentalitetu, 477-495.

Boga²¹. S jedne strane, postoji sekularizacija koja se može promatrati i vrijednosno-neutralno kao opravdan proces odvajanja religijskih institucija od laičkih struktura društva. S druge, susrećemo se s ideologijom koja, prema ovim riječima, sugerira posve drukčiju sliku stvarnosti u kojoj nema mjesta za Boga, ali zato ima mjesta za neke druge, kršćanskom teizmu „alternativne“ oblike vjerovanja. Gube se, dakle, na svojevrsan način granice između sekularizacije kao politički ili socijalno vidljivog procesa i sekularizma kao svjetonazora.

Dok kršćanska religija može pronaći model koegzistencije sa sekularnim procesima, koji su ipak, gledajući na Zapadu, ispunili svoju funkciju, kršćanstvo se ne može pomiriti s ideologijom sekularizma suprotstavljenoj njezinim osnovama, ali i svim teističkim religijama koje u sebi sadržavaju istinu o Bogu koji je od svijeta udaljen, ali i u njemu imanentno prisutan. U tom kontekstu nadbiskup se slaže s češkim filozofom Halíkom koji smatra da suvremena religija upravo prema izazovu sekularizma, gledajući primjere pojedinih religioznih osoba i pokreta, odlazi u različite krajnosti: ili pred obranom svojih vrijednosti pada u emotivizam ili, nastojeći ih prilagoditi, u liberalni konformizam.²² Drugim riječima, pred utjecajem sekularizma nastoji se obraniti ritualizmom ili sentimentalnim žaljenjem za prošlošću, ili se akritički prilagoditi modernim tendencijama. U takvoj konfuziji suočavanja sa sekularizacijom, koja se ponekad preoblikuje u poruku sekularizma, treba se vratiti na osnovni problem ove negativne strane sekularizacije, a to su različiti filozofijski nazori na svijet nastali u neuspjelom pokušaju razdvajanja vjere i razuma.

Nadbiskup Devčić ovom problemu posvećuje prvi dio svojega djela *Bog i filozofija* objavljenog prije trinaest godina. Stoga treba iznijeti njegovu definiciju ovog odnosa važnu za temeljno razlikovanje sekularizacije i sekularizma. Naime, »vjera i razum, toliko su međusobno ovisni, da samo u otvorenosti jedno drugome mogu biti ono što jesu. Stoga svaki empirizam, fideizam i racionalizam znači

21 Usp. Ivan DEVČIĆ, Vjera i nevjera danas, u: *Riječki teološki časopis* 21 (2013.) 1, 37-56.

22 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Vjera i nevjera danas*, 37-56.

istodobno smrt svakog istinskog iskustva, vjere i razuma.«²³ Budući da kršćanska kerigma vrednuje realizam, iskustvo živog Boga u svijetu, pitanje je zašto se tako teško bori sa sekularizmom koji niječe ovu vertikalnu svetog i svjetovnoga?

Sekularizam, kako je rečeno, na ideološkoj osnovi niječe postojanje prisutnog, osobnog i objavljenog Boga. Ono što je imanentno, ono što nam je dostupno, objašnjeno je putem znanstvenih teorija i dokaza, što se ne može tvrditi za postojanje kršćanskoga Boga. Suprotno tome, kršćanski teizam načelno tvrdi da se postojanje Božje može dokazati i putem iskustva ovoga svijeta koje sekularizam u svom objašnjenju svodi unutar granica znanstvene eksplikacije, kao i to da se znanost po tom pitanju ne mora nužno sukobljavati s religijom. No ovdje ne treba apriorno izjednačavati sekularizam i ateizam iako se može tako činiti, i stoga valja pretpostaviti da je sekularizam više kao način života, a manje kao ideologija srodniji praktičnom ateizmu i agnosticizmu. S jedne strane, pretpostavlja se da sintagma „nepotreban Bog“ predstavlja vrijednosno težište samo kod agnostika, ali se s druge strane ista tendencija u vrednovanju primjećuje i kod velikog broja kršćanskih vjernika. Dolazimo dakle do fenomena konfuzne religioznosti koja se podjednako primjećuje i kod vjernika i kod areligioznih ljudi.

Dio suvremene i proširene percepcije među sekularnim humanistima jest i negativno-kritički stav prema ulozi religija u međunarodnim i međuetničkim odnosima. U našem smo vremenu svjedočili kojekakvim „nevoljama“ između katolika i protestanata u Sjevernoj Irskoj; između katoličkih Hrvata, pravoslavnih Srba i muslimana u Bosni; između muslimana i hindusa u Kašmiru te između Židova i Arapa u Izraelu.²⁴ Kritički stav ovakve vrste nije se predaleko udaljio od nekih glasova s početka dvadesetog stoljeća, primjerice onoga Bertranda Russella, koji u svojoj zbirci eseja *Zašto nisam kršćanin* ističe da religije ne mogu potpomoći razvoj ljudske civilizacije nego ga samo usporavaju zbog dogmatskih vjerovanja na području etike

23 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Bog i filozofija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., 40.

24 Usp. Michael P. HORNSBY-SMITH, *An Introduction in Catholic Social Thought*, 35.

i tako potiču sukobe.²⁵ Prema tome, sekularizam je, iako ne više u maniri radikalnog nastupanja protiv javnog utjecaja religije, i dalje ostao prisutan kao određen oblik svjetonazora, načina života ili pak kao jedan poseban oblik duhovnosti. Bez obzira na ovu višedimenzionalnost, sekularizam se nameće u javnom prostoru kao autoritet pri čemu se nužno konfrontira s religijom.

U tom smislu nadbiskup Devčić preuzima dijagnozu Norberta Bobbija koji smatra da su suvremeni kršćani uronjeni u misterij, ne udaljavajući se od vitalne snage kršćanstva, no u isto se vrijeme trude oko laičke identifikacije.²⁶ Suvremeni su kršćani u Europi stoga rastrgani između sekularizma i kršćanske poruke spasenja koju u praktičnoj primjeni treba ugraditi u svakodnevno življenje, situacija koju najbolje može približiti Taylorov koncept *unakrsnog pritiska*.²⁷ U unakrsnom pritisku vjernik se suočava s paradoksom prividne izjednačenosti poruke humanizma i kršćanskoga teizma, religije i znanosti.

Nadalje, ovo stanje rastrganosti između suprotstavljenih svjetonazora ili uvjerenja vodi prema jednoj kulturi ravnodušnosti koja se usko vezuje uz prošireni konzumerizam. Stoga se može zamijetiti da se identifikacija pojedinaca u odabiru religioznosti ili ateizma odvija prema ovome modalitetu. Budući da su danas religije i ateizam podjednako izgubile onu borbenost kakvu su prije posjedovale, preostala im je tržišna utakmica u kojoj religioznost zapravo nema dubljih korijena ili motivacije.²⁸ Drugim riječima, religiozna se vjervovanja i sustavi nude pojedincima podjednako kao i proizvodi na policama trgovina. Kao i kod ostalih proizvoda, važna je promidžba, izgled i mogućnost ugone koju on može pružiti potrošaču. Ako se zato neka religioznost u javnosti prezentira kao predmet potražnje, proizlazi da današnji kršćanin ili areligiozna osoba ne može pomiriti hedonizam s onim što bi na kraju predstavljala religioznost. Moderni hedonist u stalnom je strahu da će mu se uživanje oduzeti i umanjiti,

25 Vidi: Can Religion Cure Our Troubles?, u: Bertrand Arthur RUSSELL, *Why I Am Not a Christian?*, Simon and Schuster, New York, 1957., 194-204.

26 Usp. Ivan DEVČIĆ, Vjera i nevjera danas, 37-56.

27 Usp. Charles TAYLOR, *A Secular Age*, Belknap Press Harvard University, Cambridge, 596.

28 Usp. Isto.

boji se da će ostati bez stvari koje je stekao kupnjom.²⁹ Prisutna je određena egzistencijalna tjeskoba bivanja i imanja.

Religija kao artikl na tržištu samo je predodžba, ali ne i sam predmet religioznog iskustva, sveto je i u tim prilikama neuhvatljivo. To se ne može samo pripisati ljudima koji se smatraju agnosticima ili nereligioznima već takvih tendencija ima i u društvenim pojavama ritualizma među samim kršćanima. Ako je vjerovati Habermasu, današnji Europljani, bez obzira na svoju religioznost ili areligioznost, troše normativne sadržaje koji pripadaju pred-sekularnom vremenu.³⁰ U tom kontekstu suvremeni kršćani, ugroženi konzumerizmom kao i kulturom ravnodušja, primjerice, pristupaju inicijacijskim sakramentima i obrednim praksama kao *potrošači* rituala, ne zanimajući se pritom previše za teološku pozadinu samih svetih čina. U skladu s takvim stanjem sekularizirana zbilja zapravo predstavlja nijekanje, ali i paradoks prema prošlosti. Ona, paradoksalno, ne može bez svojih temelja u kršćanskom integritetu predodžbe svijeta, ali joj se i suprotstavlja.

2.1.4. Sekularizam – (novo)gnostička utopija?

Ako sekularizam predstavlja u sebi protuslovno shvaćanje prošlosti i sadašnjosti jer se na prošlosti temelji, ali je u sadašnjosti negira, ne pokušava li tako uspostaviti neki novi oblik gnostičke utopije? Potpuno odijeljivanje imanentne stvarnosti od Boga, iako nerealno, ima u cilju ostvarenje jedne gnostičke ideje. Dr. Devčić u tom smislu parafrazira H. Jonasa ističući kako su osjećaj otuđenosti, individualizam i subjektivističko shvaćanje istine zajednički suvremenim egzistencijalistima i njihovim antičkim prethodnicima.³¹ Ipak, taj pokušaj instaliranja utopije kao gnostičke iluzije o ovozemaljskom raju (bez Boga) nije se zadržao na razinama književnosti ili filozofije na kojima bi se utopija identificirala s fikcijama o savršenom društvu ili državi. Štoviše, ako se u sekularizmu prihvaća

29 Ivan DEVČIĆ, Kritički odnos Crkve prema potrošačko-hedonističkom mentalitetu, 477-495.

30 Usp. Jürgen HABERMAS, *Budućnost ljudske prirode. Vjerovanje i znanje*, Breza, Zagreb, 2006., 137.

31 Ivan DEVČIĆ (ur.), *Nova religioznost i gnosticizam*, u: *Pred Bogom blizim i dalekim*, Filozofskoteološki Institut, Zagreb, 2007., 121.

da su takve projekcije teško ostvarive, one su teško ostvarive zbog manjkavosti *znanstvenog* znanja, a ne zbog ljudske ograničenosti. U tom smislu znanstveni napredak ne podrazumijeva tek puku akumulaciju i primjenu znanstvenih istraživanja i spoznaja već poprima neo-gnostičko značenje znanja kao divinizacije ljudskog subjekta.

Što onda sekularistička predodžba stvarnosti uistinu sadrži osim te iluzije o samodostatnoj zbilji koja ne treba Boga kao svoj transcendentni, zadnji temelj? Donekle je ona bliska težnjama suvremenog mentaliteta Zapada koji u procesu sekularizacije prepoznaje ključno sredstvo u stabilnosti državne zajednice, ljudskih prava i ekonomije slobodnoga tržišta. Znanstvena istraživanja u tome čine tek jednu od poluga. Sekularizacija tako izgrađuje svoju terminologiju i sustav vrijednosti koji sekularizam samo „oblači“ u privlačnu ideološku paradigmu. S druge strane, kršćanima, pod utjecajem modernističke reinterpretacije, više ne smeta što, primjerice, stvaranje čovjeka u Objavi ne odgovara darvinističkoj teoriji hominizacije.³² Nema potrebe za apologijom jer u konsenzusu između znanosti i religije, odnosno kršćanstva, kršćani već apriori prihvaćaju da stavke svoga creda moraju drukčije tumačiti, što u sekularnoj, to jest znanstvenoj predodžbi svijeta nije potrebno.

Drugim riječima, sekularistička se utopija utoliko čini realnijom što je više upregnuta u utjecaj znanosti na šire društvene slojeve među kojima se boljitak ili lakoća svakodnevnog života uvjetuje unapređivanjem tehničkih i računalnih pomagala što prati propagiranje znanstvenog istraživanja *ovoga* svijeta, onoga što je čovjeku dostupno i prema neutemeljenom uvjerenju, sve dostupnije. Svakako da takve utopije, koje su konstruirane na vjerovanju u beskonačan znanstveno-tehnološki progres, imaju i svoje anti-utopije. Analizirajući neke od njih, posebice one Jonasa i Lovelocka, nadbiskup Devčić ističe kako one imaju neke kršćanske elemente, ali opet se vraćaju na subjekt, na autonomiju čovjeka, ne imajući u vidu spasenje ili otkupljenje *izvana*.³³ Prema tome, suvremene su utopije i anti-utopije gnostički nadahnute, one su, kad je riječ o vanjskim kon-

32 Ernest GELLNER, *Postmodernizam, razum i religija*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2000., 12.

33 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Nada i kriza novovjekovnih utopija*, u: *Riječki teološki časopis*, 5 (1997.) 1, 13-39.

turama, drukčije od pred-modernih utopija, ali su bitno zadržale isto gnostičko, imanentističko shvaćanje odnosa Boga i svijeta.

2.2. Dostojanstvo osobe kao polazište razumijevanja sekularizacije

Kakav odgovor na problematiku sekularizacije možemo naći u filozofiji nadbiskupa Devčića? Imajući pred sobom ove pozitivne i negativne aspekte sekularizacije kojima smo koliko-toliko nastojali objektivno pristupiti, treba ponoviti postulat od kojega se krenulo u ovu raspravu: u središtu kritičkog promišljanja o suvremenim problemima u društvenim, religijskim i kulturnim kretanjima kod nadbiskupa Devčića ostaje postulat dostojanstva ljudske osobe. Kako se prethodno moglo vidjeti, sekularizacija kao kontinuirani proces odjeljivanja svetoga od profanoga može ograničiti dostojanstvo osobe njezinom slobodom i kreativnošću, što se manifestira u eksploziji potrošačkih navika kao i sve prisutnijim zauzimanjem sekularističkih i religijski indiferentnih stavova pojedinaca, što na kraju može dovesti u pitanje i demokratski ustroj državne zajednice. Naime, iz demonstracije procesa sekularizacije može se pretpostaviti da je on započeo oblikovanjem društvene zajednice odvajajući je od Crkve da bi sada, u trenutnim okolnostima, indirektno utjecala na odvajanje Crkve od pojedinca vjernika, ali tako ju je još više udaljila i od onih koji su areligiozni.

Iako je sekularizacijski proces na početku bio nošen na krilima ideja o modernizaciji države, javne uprave, sudstva i školstva, vodeći se pri tome jednakošću svih pred zakonom bez obzira na narodnost, konfesionalnu pripadnost ili svjetonazor, u suvremenim se prilikama kad je potreban dijalog, kako su u svojoj raspravi istaknuli Habermas i papa u miru Benedikt XVI.,³⁴ postavlja pitanje: kako ju razumjeti s vidika kršćanskoga svjedočenja u društvenoj zajednici? Mora li se to razumijevanje voditi u kontekstu negativne kritike pojava sekularizma i relativizma ili se u filozofskoj misli dr. Devčića može iscertati jedna konstruktivnija analiza u svjetlu konstatacije da

³⁴ Vidi: Olav HOVDELIEN, Post-secular consensus? On the Munich-dialogue between Joseph Ratzinger and Jürgen Habermas, 110-116.

Crkva ima zadatak širenja kraljevstva Božjega kritički prihvaćajući takvu sekulariziranu zbilju i imajući pred sobom vrijednost osobe?

2.2.1. Od dostojanstva osobe do dostojanstvenog društva

Budući da je cilj sekularizacije društvo u kojemu bi religiozne vrijednosti, vjerovanja i prakse bile efemerne, a u ciljevima koje promiče sekularizam, jedne predodžbe svijeta koji je u potpunosti odijeljen od transcendencije, može se pretpostaviti da taj projekt, bilo putem političko-društvenih promjena, bilo nametanjem jednog areligioznog svjetonazora, nije do kraja realiziran. U tom smislu problematika se vraća na revalorizaciju osobnosti. Čovjek nije samo potrošač, nije samo subjekt koji uživa prava iz ugovora s državom (ustav), nego je prije svega osobnost koja promišlja o svojoj slobodi i svojim odnosima prema samoj sebi, drugima i, na kraju, svetome, Bogu. Stoga se kritičko razumijevanje sekularizacije u filozofskoj misli nadbiskupa Devčića treba vratiti na dostojanstvo osobe, i od toga promišljati o mogućnostima razvoja laiciziranog društva.

Vraćanje na pred-moderno poimanje čovjekove integralnosti ne treba stoga smatrati anakronim već ga sagledati u kritici sekularizacije. Naime, sekularizacija može „zaobići“ jedinstvenost osobe s njezinom religioznošću, što je svakako izvedivo, ali uz katastrofalne posljedice. Religija nije samo skup vjerovanja unutar šarolikog mnoštva ostalih vjerovanja, što otvara prostor moralnom relativiziranju, nego podrazumijeva ontološki i egzistencijalni smisao istine. Podrazumijeva, dakle, sadržaj drukčiji od politički korektna zauzimanja stava o vlastitoj ili tuđoj religioznosti. Svaka religioznost, pa čak ako se i ateizam promatra kao *drukčija vjera*,³⁵ sadrži ove dvije razine odnosa, kako prema drugim ljudima tako i prema svetome. Religioznost osobe zato se odvija na dvjema razinama: ontološkoj, u kojoj prepoznaje nespoznatljivost božanskoga, i egzistencijalnoj, u kojoj se osobno angažira i u skladu s ontološkom istinitošću donosi osobne odluke.³⁶

35 Vidi: Ivan DEVČIĆ, *Bog i filozofija*, 251.

36 Ivan DEVČIĆ, Bit i istina religije, u: *Crkva u svijetu*, 2 (1987.) 4, 100-114.

Kršćanstvo nije samo svjetonazor ili ideologija te se ne može zadržati na razini puka prihvaćanja sustava vjerskih istina, to jest osobna vjera u Trojednog Boga ne zadržava se na razini prihvaćanja ontološke istinitosti religioznog sadržaja već ta vjera mijenja i samoga vjernika, njegove navike i vladanje prema drugima. U slučaju religiozne ravnodušnosti kršćanin se u sekularnom pluralizmu nalazi u svojevrsnom nerazumijevanju ontološke i egzistencijalne stvarnosti kršćanske vjere, vjere u Boga koji je i dalje transcendentan, ali i prisutan u svijetu, ponajprije svojim utjelovljenjem i rođenjem među ljudima. Stoga u takvom nerazumijevanju on može biti predmetom svake vrste manipulacije u suvremenom ozračju potrošačkog mentaliteta. S druge strane, pozvan je pred tim izazovom otajstva Utjelovljenja nanovo produbljivati svoje obraćenje, gradeći svoju osobnost.³⁷ Tako na razini osobnog upoznavanja Boga svojim iskustvom vjere može utjecati na sekularne tendencije otuđenja.

Nalaženje izgubljenog integriteta osobe polazište je i promjenive društvene zbilje u kojoj je religioznost sekularizirana i otuđena od javnog diskursa u kojemu prevladava relativizam. Sekularno pluralno društvo u kojem je dijalog između religije i politike, koja se vriednosno neutralno postavlja, iznimno težak i često na granici konflikta, nastalo je na krizama spoznaje i morala u kojima je ponovno prepoznata kriza čovjeka. Nadbiskup Devčić u svojem promišljanju o enciklikama „Veritatis splendor“ i „Fides et ratio“ ističe da Ivan Pavao II. upozorava kako nijekanje univerzalnih moralnih normi i provođenje moralnog i spoznajnog subjektivizma u djelo lako može izroditi društvenim krizama, totalitarizmom ili anarhizmom.³⁸ Kriza čovjeka, iz koje proizlaze krize morala i spoznaje, jest u tome što se predodžba ljudske osobnosti promijenila, u zapadnim društvima daleko od judeokršćanskog ideala čovjeka kao slike Božje. U tom pogledu sekularna društvena zbilja ostavlja dojam konfuznosti jer u traženju nekakvog stabilnog poretka u kojemu će svačija individualnost biti realizirana samo na uvažavanju prava, ona zapravo ne nadilazi ovu krizu. Suvremena društvena zbilja ostavlja dojam pravne

37 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Osoba kršćanski novum*, u: *Crkva u svijetu*, 1 (1989.) 4, 5-17.

38 Usp. Ivan DEVČIĆ, „Veritatis splendor“ i „Fides et ratio“ – dva krila jednog triptiha, 91-101.

i socijalne sigurnosti svakog pojedinca, no ne i sigurnosti od zamki u koje je upalo zapadno društvo između dvaju ratova, prijetnji totalitarizama i kaosa.

2.2.2. Dostojanstvo osobe – kriterij punopravna dijaloga

Unatoč negativnim posljedicama potrošačkog mentaliteta ili globalizacije krupnog kapitala koji ju na prvi pogled prate, Crkva u fenomenu sekularizacije društva treba promotriti otvaranje prema problematici slobode vjeroispovijesti koja je u nekim društvima još svojevrsan tabu, čime se ne želi uprijeti prst prokazivanja ili osuđivanja. Sekularizacija je europsko društvo fragmentirala u mnogo različitih interesnih ili svjetonazorskih skupina, na što upućuje i predviđanje Vjekoslava Bajsića koje se ne tiče izravno unutarnje kohezije crkvene zajednice s dogmama i hijerarhijom službi već i čimbenika industrijalizacije i urbanizacije:

„Danas, kad kršćanstvo nije više neka društvena samorazumljivost, budući da nisu svi ljudi u našem okruženju kršćani te u tom pogledu jedva da postoji neka društvena prisila, može se već na prvi pogled uočiti kako onaj minimum kršćanskih odnosa i kršćanskih predodžbi nije više ni izdaleka dovoljan da u Crkvi stvori ozračje zajednice, a da njegovu djelatnu snagu za evangelizaciju i ne spominjemo.“³⁹

Drugim riječima, sekularizacija je dovela kršćanstvo do nove povijesne točke u kojoj mora preoblikovati vlastito zajedništvo. Ono je u prošlosti donekle bilo osigurano kulturnim okruženjem koje je reflektiralo i sam credo Crkve, dok je u današnjim okolnostima ona sama sekularizirana – ne kao vjerska zajednica, ali kao skupina ili, ako hoćemo, kao društvena kategorija, da ne kažemo kao manjina. Ako uzmemo u obzir da je sekularizacija potaknula pitanje ljudske individualnosti smjerajući prema pozitivno-pravnim normama koje mora primjenjivati državni aparat, to nipošto ne znači da se Crkva nalazi na nekom zasebnom kolosijeku kad je riječ o vrijednosti osobe. Može li se zato u dijalogu sa sekulariziranim svijetom inzistirati na drukčijem poimanju dostojanstva osobe? Društveni je nauk Cr-

39 Vjekoslav BAJSIĆ, *Život i problemi crkvene zajednice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 193.

kve, unatoč različitim povijesnim mijenama, sačuvala transverzalno od osobe prema društvenoj zajednici.

Stoga se i po pitanju ljudskih prava postavlja prema tom kriteriju, to jest kršćansko razumijevanje ljudskih prava komunitarno se temelji, ono izbjegava smjerenja prema liberalizmu u kojemu se naglašava individua, podjednako kao i stremljenja u kolektivizam u kojem se naglašava zajednica na štetu individue.⁴⁰ Samo u okviru ravnoteže između zahtjeva pojedinca i zahtjeva zajednice moguće je ostvariti potencijale nečije slobode. Država dakle nije samo birokratski uređaj čija je zadaća unošenje reda među interese različitih grupacija, a među njima i crkvene zajednice, već politička stvarnost koja se treba nanovo obnavljati polazeći od ovoga kriterija. Na primjeru solidarnosti nadbiskup Devčić prikazuje o čemu govore socijalni dokumenti Crkve, a što treba biti zajedničkom točkom dijaloga sa sekularizmom: „temelj solidarnosti je u socijalnoj naravi čovjeka. Ljudi su naime, po svojoj naravi upućeni jedni na druge te stoga imaju i dužnosti kako jedni prema drugima tako i prema zajednici svih i zajedničkom dobru.“⁴¹ Svakako da se u tom dijalogu mora računati na drukčije, subjektivističko poimanje *naravnoga*, što je ponovno posljedica „sekularizacije“, spoznaje u kojoj se racionalnost odijelila od religioznog vjerovanja.

3. Govor o nadi i sekularne tendencije u Hrvatskoj

Kod nadbiskupa Devčića možemo prepoznati nastojanja da se suvremeni dijalog između Crkve i zastupnika sekularizma u Hrvatskoj ne pretvori u suhoparnu polemiku u kojoj bi suprotstavljene strane jedine argumente tražile u hipotezama krivnje suprotne strane. Prema tome, odmjereno nastupa prema sekularnim kritičarima kad je riječ o osjetljivim pitanjima kao što su vjeronauk i financiranje vjerskih zajednica. Primjerice, u intervjuu za *Novi list* s početka svojega službovanja na pitanje o kritikama na račun odvojenosti države i Crkve u pogledu obrazovanja i financiranja nadbiskup će odgovo-

40 Usp. John MILBURN THOMPSON, *Catholic Social Thought*, Orbis, New York, 64.

41 Usp. Ivan DEVČIĆ, Društvena pravda, solidarnost i ljubav od enciklike „*Rerum novarum*“ do „*Centesimus Annus*“, 166-190.

riti pozivajući se na neke norme o osobnim pravima roditelja koji odgajaju djecu kao i Crkve koja mora skrbiti o kulturnim objektima, karitativnim ustanovama, zbrinjavanju svećenika i crkvenih djelatnika.⁴² Drugim riječima, Crkva ne traži od države više od pomoći na socijalnom i kulturnom području, koje vjernici ionako potpomažu redovitim prilozima. Nadalje, pitanje vjeronauka i financiranja Crkve također zadire u područja ljudskih prava, državni aparat mora poštivati prava roditelja na odgoj, kao i prava svih građana kad je u pitanju financiranje različitih udruga, projekata ili vjerskih zajednica kojima sami pripadaju.⁴³ Stoga se ovi problemi moraju rješavati samo s vidika ljudskog dostojanstva, načela na kojemu je izgrađena i suvremena zapadna demokracija.

Hrvatsko društvo, koje polako izlazi iz tranzicije, još je opterećeno međusobnim sukobljavanjima iz Drugog svjetskog rata kao i Domovinskog rata, sukobima ideološke, nacionalne pa i religiozne prirode. Sekularizacija se u tom kontekstu poistovjećivala s oduzimanjem zemlje iz vlasništva Crkve i podijele seljacima u agrarnim reformama u prvoj i drugoj Jugoslaviji,⁴⁴ to jest sekularizacija se izričito izjednačavala s oduzimanjem nekretnina, nacionalizacijom dobara, a ne sa stvaranjem laičkoga društva, kako se ona danas shvaća. Stoga se u hrvatskom slučaju sekularizacija tumači ideološki, pri čemu kršćansko stajalište ne dovodi u pitanje autonomiju države, ali sekularizam preispituje društveni utjecaj kršćanstva. U svemu tome prisutan je još očaj i strah, politička i ekonomska nesigurnost. Nadbiskup Devčić podsjeća kako smo 1990-ih gajili velike nade i vjeru u vlastite mogućnosti, dok dvadeset godina kasnije prevladava beznadnost, ravnodušnost i veliko nepovjerenje.⁴⁵ Njegove poruke u sukladnosti su i s njegovim filozofijskim pristupom budućnosti. Kršćanstvo je religija nade, a nada se nikad ne pohranjuje u prošlosti i kršćanski se navještaj zato ne može ograničiti na ritualizam i sentimentalizam koji bi graničio s nekim trijumfalističkim iluzija-

42 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Širenje obzora nade. Govori i razgovori 2000. – 2005.*, Riječka nadbiskupija – Adamić, Rijeka, 2005., 71-72.

43 Usp. Isto, 84.

44 Usp. Davor RODIN, Zakašnjela sekularizacija, u: *Politička misao*, 64 (2007.) 1, 1-13.

45 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Širenje obzora nade*, 17.

ma koje su protivne kršćanstvu. Prije svega, osvještavanje prošlosti, „velikih“ priča neće pripomoći u liječenju rana nastalih dugogodišnjom komunističkom diktaturom kao što neće pomoći u suočavanju s procesom sekularizacije i u dijalogu sa sekularizmom. Tako Frano Prcela ističe da se argumentiranom kritikom ovih meta-pripovijesti na hrvatskom primjeru ne želi dovesti u pitanje brojnost Hrvata koji su katolici ni osporiti povijesnu ulogu Crkve i zasluge bl. Alojzija Stepinca za Katoličku Crkvu u hrvatskome narodu.⁴⁶ Riječ je o problemu koje meta-pripovijesti nameću suvremenoj evangelizaciji u sekulariziranom i tranzicijskom društvu.

Primjerice, sintagme kao što su *katolički narod*, *marijanski narod*, *predziđe kršćanstva* i *Crkva u Hrvata* govore o stvarnostima koje nisu sukladne izazovima današnje evangelizacije jer: prvo, religiju ne treba izjednačavati s nacionalnom pripadnošću; drugo, marijansku pobožnost treba staviti u kontekst ekumenizma i međureligijskoga dijaloga; treće, hrvatski identitet nije više ugrožen kao u vrijeme srednjega vijeka; četvrto, treba izbjegavati uniformnost koja bi iz društva isključivala katolike koji nisu etnički Hrvati.⁴⁷ Ove napomene svakako odgovaraju trenutnim prilikama u kojima treba voditi dijalog između religije i sekularizacije. Iz toga proizlazi kako se sama sekularizacija u našim prilikama shvaćala kao nešto negativno i poistovjećivala s rigidnom ateizacijom društva iz komunističkoga doba, pa se ove sintagme često koriste u sukobljavanju vjerničkih udruga i zagovornika sekularizma. Ipak, kod nadbiskupa Devčića može se nazrijeti stav koji, s jedne strane prepoznaje važnost ovih meta-naracija, a s druge, prihvaća nove prilike u kojima se nalazi hrvatsko društvo. To je potrebno u postmoderni, kad se treba suočiti s gubitkom orijentacije i vezanosti koje osnažuju identitet.⁴⁸ Svrha određenog pročišćenja prijašnjih vjerovanja o identitetu ili zasluga u obrani Europe nije svakako u nekakvom prilagođavanju globalizaciji već u navještanju nade.

46 Frano PRCELA, Polog katoličkoga u hrvatskom identitetu, u: *Hrvatski identitet. Zbornik*, Matica hrvatska, 2010., 215.

47 Usp. Isto.

48 Usp. Nela V. GAŠPAR, Odnos zdravlja i religije u postmodernoj, u: Aleksandra GOLUBOVIĆ – Iris TIČAC (ur.), *Vječno u vremenu. Zbornik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 107.

Kako ističe nadbiskup, nadovezujući se na Berdjajeva, izlaz ne treba tražiti u prošlosti, to jest u pokušaju konzerviranja najboljeg ili naoko potpunog, kao što ga ne treba tražiti ni u iluzijama o budućnosti. Upravo je kršćanska nada daleka od svakog utopističkog viđenja jer pred sobom ima pojedinca, osobu koja u sebi nosi prošlosti, budućnosti i vječnosti.⁴⁹ Slično naglašava nadbiskup u svojim porukama i propovijedima. Naime, „kršćanstvo nije jednodimenzionalno, ono ne gleda čovjeka kao samo zemaljsko ili nebesko biće, ono ga gleda integralno i uči da se u skladu s time prema njemu odnosimo.“⁵⁰ Budući da kršćanstvo u sebi nije na takav način jednodimenzionalno, ono je otvoreno sekularno-pluralnom društvu različitih mišljenja. Tako nadbiskup dalje navodi: „Naša nas vjera i nada potiču na cjelovito unapređenje čovjeka. Stoga su naši saveznici svi oni koji se bore za sveopći društveni napredak, poglavito za pomoć najugroženijima u društvu makar i ne dijelili naša vjerska uvjerenja.“⁵¹

U tom smislu iz njegovih promišljanja o kršćanskoj nadi i njezinoj suprotnosti prema novovjekovnim soteriologijama ili utopijama proizlazi da je kršćanska nada u dijalogu sa sekulariziranim svijetom valjan oslonac i suvremenom čovjeku u njegovim bespućima duhovnoga traženja. Crkva svakako ne želi moć kakvu imaju političke institucije, ali je također zamišljena pred pojavom ravnodušnosti svojih vjernika koji su zapravo njezina snaga. Nadbiskup u svojoj propovjedi za blagdan sv. Vida 2008. ističe:

„Zato je velika odgovornost kršćana za sadašnje stanje beznađa. Prema Isusu, kršćani bi trebali biti sol zemlje i svjetlo svijeta, tj. oni bi svojom težnjom za Božjim kraljevstvom trebali svijet sačuvati od truleži i tame beznadnosti. Umjesto toga mnogi se kršćani prilagođavaju ovome svijetu i usvajaju njegovo razmišljanje i postupanje iznevjeravajući na taj način poslanje koje su od Gospodina primili.“⁵²

49 Ivan DEVČIĆ, Nada i kriza novovjekovnih utopija, 13-39.

50 Ivan DEVČIĆ, Božićna poruka nadbiskupa dr. Ivana Devčića vjernicima Riječke nadbiskupije i svim ljudima dobre volje, u: *Vjesnik Riječke nadbiskupije*, 2 (2000.) 1.

51 Isto.

52 Usp. Ivan DEVČIĆ, Tajna nade, propovijed na sv. Vida 2008., u: *Grad u naručju svetoga Vida. Nadbiskupove poruke i propovijedi 2001. – 2015.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 84.

U ovoj je propovijedi nadbiskup želio naglasiti kako se suvremeni kršćani ne mogu prilagoditi svijetu ne zato što bi taj svijet bio u potpunosti neprijateljski, jer je Božje stvorenje, ali jest u neprijateljstvu s njegovim kraljevstvom. Crkva je u ovozemaljskim dimenzijama povijesti pozvana na rast prema Božjemu kraljevstvu unatoč svim, unutarnjim ili vanjskim, preprekama. *Ad intra* kršćani se stalno moraju obnavljati u procesu evangelizacije, biti u duhu *metanoie*, dok *ad extra*, nastojati Radosnu vijest putem dijaloga suprotstaviti negativnim „nuspojavama“ sekularizacije: sekularističkom svjetonazoru, ravnodušnosti, konzumerizmu. U tom svjetlu biskup Devčić u jednom intervjuu iz 2004. ističe da su, unatoč tzv. agresivnoj sekularnosti, kršćani i dalje prisutni u društvu kao proročki glas i, prema tome, ni Europa ne može jednostavno izbrisati svoje kršćanske korijene.⁵³ Tako i u hrvatskom društvu, koje je postalo dijelom šire cjeline Europske unije, Crkva nastavlja daljnju zadaću širenja evanđelja i cjelovita Kristova nauka.

Zaključak

Tražeći odgovor na pitanje kako je prezentirana problematika sekularizacije u filozofskoj misli nadbiskupa dr. sc. Ivana Devčića, autor je na temelju interpretacije pojedinih relevantnih mjesta u njegovim djelima iz filozofije religije kao i osvrtu iz percepcije društvenog nauka Crkve nastojao približiti aktualnost sekularizacije kao kompleksna i višeznačna fenomena. Sekularizacija se kao političko-društveni proces ne može promatrati isključivo sociološki ili juridički jednoobrazno već i kao proces koji je na određen način izmijenio judeokršćansku koncepciju o ljudskoj osobi. Sekularizacija na Zapadu rezultirala je subjektivističkom valorizacijom osobnosti pa se stoga iz središta gubi njezin integritet podjednako usidren u sakralne dimenzije iskustva Boga kao i dimenzije racionalnog, profanog djelovanja. Analiza posljedica sekularizacije kod nadbiskupa dr. Devčića podjednako je nadahnutu personalizmom N. Berdjajeva kao i smjernicama danim u dokumentima Učiteljstva o odnosima Crkve i javne politike. Dostojanstvo ljudske osobe polazište je iz-

53 Usp. Ivan DEVČIĆ, *Širenje obzora nade. Govori i razgovori 2000. – 2005.*, 190.

gradnje pravednijega društva i kriterij na kojemu se treba razvijati dijalog sa suvremenim sekularizmom. U tom kontekstu Crkva se u svom djelovanju u sekularnom pluralnom društvu ne može pomiriti s bijegom u prošlost prije sekularizacije, kao ni s nerealnim projekcijama o društvu u kojemu je religija kao izvanjska i institucionalna zbilja suvišna i nepotrebna. Iako je sekularizacija ograničila javno djelovanje religije, a religioznost potisnula u područje intime, iz promišljanja dr. Devčića proizlazi kako je tim ograničavanjem religioznoga iz javne sfere ljudska osobnost svedena na objekt propagande. U takvom ozračju kršćanstvo mora govoriti o nadi, posebice u hrvatskom društvu.

THE PROBLEM OF SECULARIZATION IN THE PHILOSOPHY OF THE ARCHBISHOP IVAN DEVČIĆ

Abstract

The author presents the problem of secularization in the philosophical works of the archbishop of Rijeka, Ivan Devčić, PhD. Secularization is one of the most important issues in contemporary debates on social changes and the role of religion in a plural society in the 20th and 21st century. In the philosophical thought of archbishop Devčić, the process of secularization is linked to the disintegration of the concept of human personality, induced by subjectivism, moral relativism, consumerist mentality and modern forms of hedonism, with Gnostic utopias encouraged by scientism. Secularization is also tied to phenomena of radical secularism, in the semblance of ideology and secular pluralism: which describes the social reality as the result of marginalization of Christianity. All three phenomena are elaborated by the critical analysis of Ivan Devčić, in his studies on modern religiousness, relations between the Church and contemporary politics in the light of documents of Magisterium, and the question of hope. The secularization and the dialogue with secularism are reflected upon starting from the notion of the dignity of the person. The problem of secularization pertains to every individual, and the Church continually affirms this position, contrary to the public opinion which tends to forget it.

Key words: secularization, secularism, person, dignity, hope.